

GUSTAV JOHANSEN
– OG MODERNISERINGEN AF
DANSKHEDEN I SØNDERJYLLAND

Klaus Tolstrup Petersen

GUSTAV JOHANSEN
– OG MODERNISERINGEN AF
DANSKHEDEN I SØNDERJYLLAND

SYDDANSK UNIVERSITETSFORLAG

Gustav Johannsen – og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland

© Forfatteren og Syddansk Universitetsforlag 2017

University of Southern Denmark Studies in History and Social Sciences vol. 541

Sat og trykt af Narayana Press

Omslag: Donald Jensen

ISBN 978 87 408 3070 5

Gustav Johannsen – og moderniseringen af danskheden i Sønderjylland

er trykt med støtte fra

Slesvigsk Samfunds Fond

Mekanisk, fotografisk, elektronisk eller anden mangfoldiggørelse af denne bog er kun tilladt med forlagets tilladelse eller ifølge overenskomst med Copy-Dan.

Syddansk Universitetsforlag

Campusvej 55

5230 Odense M

www.universitypress.dk

Forside: Portræt af Gustav Johannsen malet i 1920'erne af Petersen Stubbæk. Original findes på Folkehjem i Åbenrå. Foto: Arkivet ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig (ADCB).

Forord

Krigen i 1864 står fortsat som et af de helt store traumer i dansk historie. Den endte med et totalt nederlag til Danmark som måtte afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg til de preussiske og østrigske sejrs herrer. Dermed mistede det danske monarki 2/5 af sit areal og 1/3 af sin befolkning og indtog herefter en rolle som en ubetydelig europæisk småstat. Intet sted var betydningen af nederlaget større end i Sønderjylland, hvor mere end 200.000 dansksindede mod deres vilje var kommet under preussisk herredømme. Det affødte både nord og syd for grænsen en langvarig politisk kamp for denne landsdels tilbagevenden til Danmark, som varede i mere end 50 år. I denne biografi fortælles historien om Gustav Johannsen, en af datidens mest dominerende politiske skikkelser i det dansksindede Sønderjylland. I en tid hvor den preussiske undertrykkelse af danskheden var på sit højeste blev han med sit retoriske talent og sin store folkelighed et naturligt omdrejningspunkt for de dansksindede syd for grænsen. Han blev flere gange valgt til Rigs- og Landdagen i Berlin, var medstifter af og redaktør på Flensborg Avis, bestred adskillige tillidserhverv i Sønderjylland og måtte flere gange gå i fængsel i kampen for de dansksindede sønderjyders rettigheder. Hans historie er altså i høj grad også historien om danskhedens udvikling i Sønderjylland i tiden efter 1864.

Arbejdet med denne biografi har stået på i godt og vel halvandet år, som en del af et projekt, der skal udvikle Den Slesvigske Samling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig til at være et forskningsbibliotek. Grundlæggeren af biblioteket var netop Gustav Johannsen, og derfor var det oplagt og interessant at kaste sig over et studie af ham og hans politiske karriere. Halvandet år har imidlertid vist sig langt fra at være tid nok til både at læse og skrive om de mange kilder og alt det materiale der er tilgængeligt om Gustav Johannsen. Jeg indså derfor hurtigt, at det ikke var realistisk at skrive en fuld biografi om hele hans livforløb. Til trods for at bogen viser nye og ukendte sider af Gustav Johannsen og hans betydning for danskheden i Sønderjylland vender den altså ikke enhver sten i hans liv. Jeg har i denne omgang valgt at rette fokus mod hans politiske karriere og i særdeleshed mod de sidste 20 år af hans liv, hvor han var de danske sønderjyders folkevalgte repræsentant i Berlin.

Fra mange sider har jeg modtaget støtte og hjælp i forbindelse med tilblivelsen af denne biografi. En særlig tak skal rettes til Slesvigsk Samfunds Fond, som har finansieret udgivelsen af bogen. Uden deres støtte

havde dette ikke været muligt. Ligeledes skal der lyde en stor tak til mine kolleger i Forskningsafdelingen og Den Slesvigske Samling ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, som har læst og kommenteret mine udkast til bogen. Det drejer sig om arkiv- og forskningsleder Mogens Rostgaard Nissen, historikerne Martin Bo Nørregård og Marco Petersen samt ph.d. studerende Merete Bo Thomsen og Rejhan Bosnjak. Taknemmelighed skal der også lyde til ledelsen ved Dansk Centralbibliotek, som gjorde det muligt for mig at arbejde på bogen og til Sydslesvigudvalget, som har støttet udviklingen af Den Slesvigske Samling til et forskningsbibliotek. Til slut vil jeg også takke godsejer Irene Estrup, som tillod mig at benytte tidligere konseilspræsident J.B.S. Estrups privatarkiv i hendes hjem på Skaføgård Gods, min hustru Lena Bering for hendes hjælp til at få de sidste detaljer på plads og forskningsleder Hans Schultz Hansen fra Rigsarkivet i Aabenraa, ph.d. studerende Kristian Bruhn fra Rigsarkivet i København og museumsinspektør René Rasmussen fra Museum Sønderjylland for at hjælpe mig på sporet af nogle relevante kilder om Gustav Johannsen og hans karriere som politiker.

Bogen indeholder en del citater, som alle er enten dansksprogede eller oversat til dansk. Citaterne er gengivet ordret men for at lette læsningen, er de omskrevet til nutidig dansk stavemåde og med moderne tegnsætning.

Klaus Tolstrup Petersen, marts 2017

Indhold

FORORD	5
INDLEDNING	11
Det sønderjyske spørgsmål i sidste halvdel af 1800-tallet	16
Kildemateriale	19

Kapitel 1

OPVÆKST, UNGDOM OG DE FØRSTE ÅR I DEN SØNDERJYSKE SAGS TJENESTE	23
--	----

Kapitel 2

RIGSDAGSKANDIDAT I 2. VALGKREDS	34
Det politiske system i Tyskland i slutningen af 1800-tallet	34
§ 5 og edsstriden i den danske bevægelse	36
Gustav Johannsen som rigsdagskandidat	41
Jordkredssejren ved rigsdagsvalget i 1881	45

Kapitel 3

DEN FØRSTE PERIODE I BERLIN – “PRØVELSENS OG LIDELSENS TID”	51
En svær start i Berlin	51
I Rigsdagen for 2. valgkreds	56
Gustav Johannsen og den danske efterretningstjeneste	60
Jens Jessen overtager Flensborg Avis	62
Nederlaget ved rigsdagsvalget i 1884	65

Kapitel 4

“DEN NORDSLESVIGSKE BEFOLKNINGS TILLIDSMAND I DOBBELT FORSTAND”	70
Junggreens død og Gustav Johannsens tilbagevenden til Rigsdagen i Berlin	70
Gustav Johannsen sætter en national dagsorden i Berlin	76
Landdagsvalget i 1888	80

Kapitel 5

GUSTAV JOHANNSEN OG VENSTRES INDTOG I SØNDERJYLLAND	83
Mødet med H.P. Hanssen og Vælgerforeningens oprettelse	84
Planen om at oparbejde den sønderjyske sag i Venstre	89
H.V. Clausens sprogekort	96

Kapitel 6

KAMPEN OM DANSK SPROG OG KULTUR	101
2. skolesprogsinstruks – kampen om sproget intensiveres	101
Bogsamlingen på Margrethes Minde	106
Sønderjyske Årbøger	111
Georg Brandes og det sønderjyske spørgsmål	116

Kapitel 7

INTERN RIVALISERING I DEN DANSKE BEVÆGELSE	122
Mislykket forsøg på forsoning med Jens Jessen	122
H.P. Hanssen som kronprins	127
Forholdet til pressen	133
H.P. Hanssen eller Wolff – kampen om at efterfølge Hans Lassen i Landdagen	142
Underslæb i de dansksindede sparekasser	148

Kapitel 8

KÖLLERPERIODEN OG BRUDET MED H.P. HANSSEN	153
Udvisningssagen tages op i Rigsdagen	154
Tiltagende spændinger mellem Gustav Johannsen og H.P. Hanssen	163
Wildenrath-Krabbe som redaktør for Dannevirke og folketingsvalget i 1901	178

Kapitel 9

DE SIDSTE ÅR	186
Nordslesvig i bytte for De Vestindiske Øer	186
Gustav Johannsen og de venstreradikale	192
Den sidste tid	195

KONKLUSION	204
----------------------	-----

LITTERATURLISTE OG KILDER	209
Utrykte kilder	209
Trykte kilder og Litteratur	210

NOTER	213
-----------------	-----

PERSONREGISTER	233
--------------------------	-----

Postkort og medalje med portræt af Gustav Johannsen produceret kort tid efter hans død i 1901.
 Foto: ADCB

Indledning

Den 29. oktober 1901 var ikke nogen helt almindelig dag i Flensborg. Der skulle være bisættelse i den danske kirke Helligåndskirken, og det var tydeligvis ikke hvem som helst, der skulle begraves. Ved middagstid var kirken, med sine ca. 400 pladser, fyldt til bristepunktet, og mindst lige så mange mennesker var gået forgæves og måtte pænt vente udenfor. Ved det efterfølgende ligtog gik turen fra kirken via Storegade og Holmen til Borgerforeningen, hvor der skulle være fælles spisning og mindetaler for den afdøde. Langs gaderne havde Flensborgs beboere taget opstilling og viste den afdøde deres sidste respekt. Tilløbsstykket skyldtes den tidligere redaktør og rigsdagsmand Gustav Johannsens død fire dage forinden. Det var en af Flensborgs store danske personligheder, der var død, og det var langt fra kun begravelsen, der manifesterede hans popularitet. Aviserne flød over med lovord om ham, og selv de tyskvenlige blade betegnede hans død, som et stort tab for danskheden i Sønderjylland. I det danske folke- og landsting blev han mindet, der blev skrevet digte om ham, og man kunne sågar købe postkort og medaljer med hans portræt på.¹

Som illustreret ved begivenhederne i dagene omkring hans død, havde Gustav Johannsen opnået en nærmest ikonisk status i dansksindede kredse. Han havde været både skolelærer, boghandler og avisredaktør, men det var som folkevalgt politiker, at han for alvor slog sit navn fast og siden er blevet betegnet som Flensborgs ukronede konge.² I såvel hans samtid som i eftertiden er det dog en status, der snarere er blevet forbundet med hans personlige udstråling end med egentlige politiske resultater. Han var ifølge en ofte citeret samtidig skildring "altid i det mest glimrende lune, altid slagfærdig og altid fra 10-12 parat til at gå ud og tale med folk. [...] Og når han træder ud af sin lille underlige gammeldags bolig i Helligåndsgangen, kan man se på ham, at han er skabt og skåret til sin stilling". Der var ifølge denne skildring så mange morsomme historier om denne "mærkelige mand" at brevet ville blive uendeligt, hvis alle historierne skulle med.³

Trods hans store popularitet er der endnu ikke lavet et samlet værk om Gustav Johannsens politiske karriere. Dermed står han i skyggen af andre af datidens store sønderjyske politikere, som H.P. Hanssen og Jens Jessen, der er skildret i omfangsrige biografier og erindringer.⁴ En af grunden hertil er utvivlsomt, at han altid holdt kortene tæt ind til kroppen og udadtil fremstod som en langt mindre kontroversiel politiker end de to førnævnte. Der findes ingen dagbog eller erindringer fra hans side,

og man skal lede længe for at finde markante offentlige udtalelser fra ham, hvad enten det er fra tiden som redaktør ved Flensborg Avis eller som parlamentariker i Berlin. I en tid, hvor undertrykkelse og politiske fængslinger var hverdagskost for ledelsen i den danske bevægelse, som var den politiske og kulturelle bevægelse, der arbejdede for danskhedens bevarelse i Sønderjylland og en genforening med Danmark, valgte Gustav Johannsen helt bevidst en forsigtig linje i troen på, at det var den bedste vej til at opnå indrømmelser fra tyskerne. Det fremhæves af hans valgprog, som var, at "man skal kæmpe med åben pande men tie og tale i rette tid".⁵ Politisk og ideologisk er han derfor langt sværere at sætte i bås end Jens Jessen, der aldrig lagde skjul på sine synspunkter i Flensborg Avis, eller H.P. Hanssen, der var arkitekten bag genforeningen i 1920. For eftertiden er det derfor fortsat de mange anekdoter om hans folkekære personlighed og slagkraftighed, der huskes og gengives, mens hans politiske betydning for den sønderjyske sag er langt mindre belyst.

En af de få, der har forsøgt at gå skridtet videre og give en bredere skildring af Gustav Johannsen og den rolle, han spillede i bestræbelserne på at bevare forbindelsen mellem Danmark og Sønderjylland, er historikeren Troels Fink. Ifølge ham tilhørte Gustav Johannsen den ældre generation af dansksindede politikere. Gustav Johannsen havde været med næsten hele vejen siden nederlaget i krigen i 1864 og var derfor en del af en generation, der var præget af konservative ideer og sympati for partiet Højre. For mange sønderjyder blev tilhørsforholdet til Danmark personificeret ved kongen, og derfor fremstod det kongetro Højre i årene efter 1864, som det parti, der stærkest tog de dansksindede sønderjyder i forsvar. Samtidig viste de mere demokratiske kræfter i Venstre helt frem til slutningen af 1880'erne ikke den store interesse for sønderjydernes kamp, og særligt i den radikale fløj i partiet var der mange, der ikke mente, at det kunne betale sig at støtte kampen for en genforening med Nordslesvig, og at arbejdet for dette ligefrem kunne være farligt for Danmark, hvis det tirrede den store nabo i syd. Til trods for at Gustav Johannsen aldrig officielt erklærede, hvor han stod i forhold til de indre stridigheder i dansk politik, er Fink ikke i tvivl om, at han havde sine sympatier hos Højre, og at det var her, han fandt sine kontakter i kongeriget. Derfor konkluderer han, at Gustav Johannsens nationale og folkelige idégrundlag var det traditionelle, og at der politisk ikke udgik nogen nævneværdig fornyelse fra ham. Da den demokratiseringsproces, der foregik i Danmark, endelig slog ned over grænsen i 1890'erne, var det en ny generation, med H.P. Hanssen i spidsen, der var de bærende kræfter.⁶

Ligtoget ved Gustav Johannsens Begravelse i Flensborg den 29. oktober 1901. Billedet er taget på Storegade, og den store folkemængde giver et indtryk af Gustav Johannsens enorme popularitet i byen. Foto: ADCB

Det centrale spørgsmål i denne bog er imidlertid, om dette syn på Gustav Johannsen kan holde til et nærmere eftersyn i kilderne? Var han, som Troels Fink antager, en konservativ og reaktionær politiker, der mistede sin betydning i 1890'erne, eller var han i stand til at tage tidens nye ideer og strømninger til sig og bidrage til en fornyelse af danskheden i Sønderjylland? Hensigten med denne bog er altså ikke blot at genfortælle historien om den slagkraftige og folkekære Gustav Johannsen, men også at tegne et mere nuanceret billede af hans politiske karriere, der sætter fokus på hans betydning for de dansksindede i Sønderjylland og undersøger antagelsen om ham som en konservativ og reaktionær politiker. Samtidig vil der blive kastet nyt lys over de interne forhold i den danske bevægelse. 1880'erne og 1890'erne var præget af interne stridigheder i den danske bevægelse. I regeringskredse i København talte man ligefrem om en "intern broderkrig" i det dansksindede Sønderjylland og det er derfor relevant at afdække Gustav Johannsens rolle i disse stridigheder. Det gælder naturligvis hans rolle i den såkaldte edsstrid i 1880'erne, om hvorvidt de dansksindede politikere skulle aflægge ed på den preussiske forfatning eller ej, men også den interne magtkamp mellem Jens Jessen og H.P. Hanssen i 1890'erne, hvor Gustav Johannsens rolle og betydning er et ubeskrevet blad.

De dansksindedes kamp i Sønderjylland var dog ikke kun en politisk kamp. Det var i ligeså høj grad en sproglig og kulturel kamp for at holde

fast i en dansk identitet. For at give et samlet billede af politikeren Gustav Johannsen vil det derfor også være essentielt at blottlægge hans udenoms-parlamentariske arbejde, navnlig hans indsats i kampen for at holde fast i dansk sprog og kultur syd for grænsen. Derudover var der forholdet til det danske moderland, som også havde stor indflydelse på udviklingen i Sønderjylland. Herfra kom mange af de tanker og ideer, der prægede danskheden i Sønderjylland, og derfor vil et naturligt omdrejningspunkt i bogen også være, hvem der udgjorde Gustav Johannsens væsentligste forbindelser i politiske kredse i København, og hvordan Gustav Johannsen så på den politiske såvel som den litterære og kulturelle udvikling, der foregik i Danmark.

Ud over Troels Finks bidrag er der skrevet et væld af artikler og små-skrifter om Gustav Johannsen, og han er en uomgængelig person i enhver bred fremstilling om sønderjysk historie i den sidste halvdel af 1800-tallet. Meget af denne litteratur er dog skrevet i årene umiddelbart efter Gustav Johannsens død, mens Nordslesvig stadig var tysk, og formålet har tydeligvis været at ære hans minde snarere end at undersøge politikeren Gustav Johannsen ud fra en kritisk historisk tilgang.⁷ I den nyere litteratur er det oftest som en del af bredere fremstillinger, at Gustav Johannsen behandles. René Rasmussen har således beskrevet Gustav Johannsens tid som redaktør ved Flensborg Avis i sin bog om avisens første 50 år, mens Hans Schultz Hansen i sin afhandling om danskheden i Sydslesvig 1840-1918 sætter fokus på Gustav Johannsens deltagelse i rigsdagsvalgene i Flensborg.⁸ Målet i disse bøger er altså ikke at give et samlet billede af politikeren Gustav Johannsen.

Kendetegnende for størstedelen af litteraturen om Gustav Johannsen er, at den typisk omhandler hans liv i 1870'erne og starten af 1880'erne. Derimod berøres perioden fra sidste halvdel af 1880'erne og frem til hans død i 1901 kun ganske sporadisk. Det er et paradoks, da det netop var i den periode, hvor han som danskernes repræsentant i både Rigs- og Landdag havde allerstørst magt og for alvor trådte i karakter som den ubestridte leder af den danske bevægelse. Lærergerningen havde tyskerne forbudt ham at udføre, boghandlen kunne han ikke få til at løbe rundt, og nogen stor skribent blev han aldrig i jobbet som redaktør for Flensborg Avis. Det var altså, som folkerepræsentant for de dansksindede sønderjyder, han fandt sin rette hylde. Det var her han, ifølge datteren Martha Ottosen, fandt sin livssag.⁹ Samtidig var det i den periode, hvor partiet Venstre og den brede danske befolkning for alvor fik øjnene op for sønderjydernes forhold under det tyske herredømme og hvor en ny

På billedet ses Helligåndskirken, hvor Gustav Johannsens bisættelse fandt sted i 1901 samt Helligåndsgangen, hvor han boede i nr. 32 frem til slutningen af 1880'erne. Foto: ADCB

generation af politikere og forfattere engagerede sig i den sønderjyske sag. Det var også i disse år, at den tyske undertrykkelse af danskheden var på

sit højeste, hvilket blandt andet kom til udtryk gennem forbuddet mod dansk som undervisningssprog i skolen i 1889 og ved masseudvisninger af danske statsborgere, der arbejdede og opholdt sig i Tyskland, i perioden 1898-1901. Der er altså mange gode grunde til at kigge nærmere på netop denne periode af Gustav Johannsens liv, og derfor er disse år valgt som omdrejningspunktet for denne bog. For at få det fulde overblik over Gustav Johannsens politiske karriere og betydning er det dog nødvendigt at gå helt tilbage til starten af 1880'erne, hvor han første gang valgtes til Rigsdagen. Desuden beskrives i korte træk hans liv, før han trådte ind i Rigsdagen, men der vil under alle omstændigheder ikke være tale om en komplet livshistorie, men derimod en politisk biografi, der fokuserer på Gustav Johannsens rolle i det sønderjyske spørgsmål i de år, hvor han var folkerepræsentant i Berlin.

Det sønderjyske spørgsmål i sidste halvdel af 1800-tallet

Ved gennemlæsningen af denne bog er det vigtigt at holde sig for øje, at det sønderjyske spørgsmål og den sønderjyske sag var en kompleks og kontroversiel størrelse i både Danmark og Sønderjylland i sidste halvdel af 1800-tallet. Det overordnede mål var naturligvis en genforening af hele eller dele af Slesvig med Danmark, men hvordan og hvor hurtigt dette kunne opnås, og hvor grænsen i så fald skulle placeres, var der ikke enighed om. Efter det danske nederlag i 1864 stod det klart for de fleste, at den nationalliberale drøm om et Danmark til Ejderen havde lidt et afgørende knæk, og at det tabte land ikke kunne vindes tilbage med militære midler. Dertil havde den preussiske krigsmaskine ganske enkelt vist sig at være for stærk, hvilket yderligere blev understreget med dens overbevisende sejre i den preussisk-østrigske krig i 1866 og den tysk-franske krig i 1870-71.

Skulle man gøre sig forhåbninger om en genforening, skulle det altså ske gennem politiske virkemidler. Både nord og syd for den daværende grænse var der dog vidt forskellige syn på, hvilke midler der ville have størst effekt. Blandt de dansksindede syd for grænsen var der uenighed om, hvorvidt man skulle føre en politisk linje, hvor man udnyttede enhver lejlighed til at protestere over preussernes erobring af hertugdømmerne og krævede en snarlig folkeafstemning om de nordlige slesvigske distrikters tilbagevenden til Danmark, eller om man skulle indstille sig på en langvarig politisk kamp, hvor man dels forsøgte at skaffe mindre indrømmelser gennem de parlamentariske kanaler, og dels arbejdede på at holde fast i

dansk sprog og kultur gennem udenomsparlamentariske aktiviteter, som oprettelse af bogsamlinger, foredragsvirksomhed, foreninger osv. Det var altså et spørgsmål om, hvorvidt man ville opnå mest gennem protestpolitik eller forhandlingspolitik.

Nord for grænsen var det indenrigspolitiske billede efter krigen i 1864 præget af forfatningskampen mellem det regerende Højre-parti og Venstre. Venstre mente, at Danmark skulle styres gennem folketingsparlamentarisme uden indblanding fra konge og landsting – altså som et fuldbyrdet demokrati – mens Højre fortsat ønskede, at det var kongen, der bestemte, hvem der sad i regering. Men også det sønderjyske spørgsmål gav anledning til uenighed. Mens Højre aktivt støttede de dansksindede sønderjyders kamp for en genforening med Danmark, var Venstre mere tilbageholdende. Særligt i den radikale fløj af partiet, anført af Politikens redaktør, Viggo Hørup, var man stærkt imod enhver form for provokation

Satirisk illustration af det slesvigske (eller sønderjyske) spørgsmål. Efter de danske nederlag ved Dybbøl og Als i 1864 har preusserne fået fodfæste i Slesvig, og der er ikke udsigt til, at de vil give det fra sig igen. Træsnit: Folkets Nisse (Danmark vittighedsblad)

af tyskerne og mente, at danskerne skulle gøre alt, hvad de kunne, for at holde sig på god fod med den store nabo ved landets sydgrænse – også hvis det betød, at man måtte opgive håbet om en genforening. I Politikken formulerede Viggo Hørup de venstreradikales syn på sagen således: “Og derfor endelig er vor deltagelse for og understøttelse af den nordslesvigske befolknings nationale bestræbelser ydet betingelsesvis, nemlig på betingelse af, at freden med Tyskland, hverken i ord eller politiske handlinger kompromitteres”.¹⁰ Det var ikke alle Venstrefolk der så sådan på det sønderjyske spørgsmål, men nationale spørgsmål stod fortsat ikke højt på partiets dagsorden og derfor var det generelt Højre der markerede sig stærkest i den sønderjyske sag.

Venstres involvering i det sønderjyske spørgsmål ændrede sig imidlertid ganske markant i løbet af 1890'erne. Med ønsket om at “demokratisere sønderjyderne” tog en ung generation af venstrefolk i Danmark nu mere aktivt del i den sønderjyske kamp. Det kom blandt andet til udtryk ved oprettelsen af en studenterforening i København, der støttede kampen syd for grænsen, ved at de arbejdede for at introducere sønderjyderne for en mere moderne og tidssvarende dansk litteratur og ved at styrke kontakten mellem ledende venstrepolitikere og dansksindede sønderjyske politikere. Dette var naturligvis ikke lige populært hos alle sønderjyder. Der var fortsat mange, der forbandt Venstre med de radikales syn på det sønderjyske spørgsmål og derfor så skævt til de nye ideer. Lidt efter lidt vandt disse ideer dog indpas i Nordslesvig og fik stor betydning for den politiske linje, der blev lagt for dagen i den danske bevægelse.

Flere steder i bogen benyttes de geografiske navne “Nordslesvig” og “Sønderjylland”. I dag benyttes disse navne som oftest til at beskrive landsdelene mellem Kongeåen og den nuværende dansk-tyske grænse. Begge disse udtryk blev også benyttet i slutningen af 1800-tallet, men den geografiske betydning var anderledes end i dag. “Sønderjylland” var en dansk betegnelse og blev primært brugt til at betegne hele det daværende Slesvig – altså området fra Kongeåen og helt ned til Ejderen i det nuværende Tyskland. I takt med at de tyske myndigheder skærpede deres undertrykkelse af de dansksindede, blev navnet mere og mere populært i danske kredse både nord og syd for den daværende grænse, idet det symboliserede tilknytningen til resten af Jylland og dermed til Danmark. Derfor valgte de tyske myndigheder i 1895 at forbyde brugen af ordet “Sønderjylland”, hvilket imidlertid blot forstærkede dets betydning som et udtryk for de dansksindedes modstand mod myndighedernes undertrykkelse.

Navnet “Nordslesvig” benyttedes i både danske og tyske kredse i slut-

ningen af 1800-talet, men også det betegnede et større geografisk område end i dag. Således anså man også Flensborg og de nordligste dele af det nuværende Sydslesvig for at være en del af Nordslesvig, og det var først efter genforeningsafstemningen i 1920, at "Sønderjylland" og "Nordslesvig" fik sin moderne geografiske betydning.

Kildemateriale

Da der som tidligere nævnt ikke findes ret meget litteratur om Gustav Johannsen liv fra midten af 1880'erne og frem, støtter denne bog sig i høj grad på trykt og utrykt kildemateriale. Der ligger en meget stor mængde kilder om Gustav Johannsen på Rigsarkivet i Aabenraa. Langt mere end det har været muligt at læse i forbindelse med arbejdet med denne bog. I et forsøg på at trænge ind bag offentlighedens lys og give et mere nuanceret billede af politikeren Gustav Johannsen har jeg derfor i høj grad baseret undersøgelsen på det brevmateriale, som han og hans nærmeste kolleger og familie har efterladt sig. Det drejer sig specielt om Gustav Johannsens brevvekslinger med svigersønnen og venstrepolitikerens Johan Ottosen, med datteren Martha Ottosen og med hans politiske protegé og allierede H.P. Hanssen. Her er der tale om personer, som Gustav Johannsen havde et fortroligt forhold til, og brevene giver derfor et enestående indblik i hans syn på både dansk og tysk politik, hvordan han så på venner og fjender samt i hans tanker og ideer om det sønderjyske spørgsmål.

Disse brevvekslinger starter dog først i slutningen af 1880'erne. Til den første halvdel af 1880'erne har jeg derfor særligt benyttet tobaksfabrikanten og politikeren fra Aabenraa, J. P. Junggreens breve, som er trykt i Sønderjyske Årbøger 1937-38 og Gustav Johannsens breve til grosserer Ludwig Wildau i København, som opbevares i Arkivet på Dansk Centralbibliotek i Sydslesvig. Disse breve omhandler særligt Gustav Johannsens valgsejr 1881, den første periode i Rigsdagen i Berlin samt valgnederlaget i 1884. Til denne periode benyttes også gårdejer og politiker J. H. N. Skrumsagers erindringer samt de breve mellem ledende dansksindede politikere, som H.V. Gregersen har samlet i Sønderjysk Månedsskrift 1984 vedrørende Gustav Johannsens tilbagevenden til Rigsdagen i 1886. Til en nærmere belysning af de dansksindedes svar på Köllerpolitikken og Gustav Johannsens samarbejde med socialdemokratiet i slutningen af hans karriere har jeg i høj grad brugt de breve, som foreligger i trykt form i Gerd Callesens artikler "Gustav Johannsen und die Köllerpolitik" og "Sozialdemokratie und nationale Frage".

Bilag til SLESVIGEREN 20. December 1946.

OVERSIGTSKORT OVER DET HISTORISKE
SØNDERJYLLAND

af Kajsa, Hustru af Kongen

LEGENDA

- 1. Amtsgrense
- 2. Kommugrense
- 3. Amtshovedstad
- 4. Amtshovedstad
- 5. Amtshovedstad
- 6. Amtshovedstad
- 7. Amtshovedstad
- 8. Amtshovedstad
- 9. Amtshovedstad
- 10. Amtshovedstad
- 11. Amtshovedstad
- 12. Amtshovedstad
- 13. Amtshovedstad
- 14. Amtshovedstad
- 15. Amtshovedstad
- 16. Amtshovedstad
- 17. Amtshovedstad
- 18. Amtshovedstad
- 19. Amtshovedstad
- 20. Amtshovedstad
- 21. Amtshovedstad
- 22. Amtshovedstad
- 23. Amtshovedstad
- 24. Amtshovedstad
- 25. Amtshovedstad
- 26. Amtshovedstad
- 27. Amtshovedstad
- 28. Amtshovedstad
- 29. Amtshovedstad
- 30. Amtshovedstad
- 31. Amtshovedstad
- 32. Amtshovedstad
- 33. Amtshovedstad
- 34. Amtshovedstad
- 35. Amtshovedstad
- 36. Amtshovedstad
- 37. Amtshovedstad
- 38. Amtshovedstad
- 39. Amtshovedstad
- 40. Amtshovedstad
- 41. Amtshovedstad
- 42. Amtshovedstad
- 43. Amtshovedstad
- 44. Amtshovedstad
- 45. Amtshovedstad
- 46. Amtshovedstad
- 47. Amtshovedstad
- 48. Amtshovedstad
- 49. Amtshovedstad
- 50. Amtshovedstad
- 51. Amtshovedstad
- 52. Amtshovedstad
- 53. Amtshovedstad
- 54. Amtshovedstad
- 55. Amtshovedstad
- 56. Amtshovedstad
- 57. Amtshovedstad
- 58. Amtshovedstad
- 59. Amtshovedstad
- 60. Amtshovedstad
- 61. Amtshovedstad
- 62. Amtshovedstad
- 63. Amtshovedstad
- 64. Amtshovedstad
- 65. Amtshovedstad
- 66. Amtshovedstad
- 67. Amtshovedstad
- 68. Amtshovedstad
- 69. Amtshovedstad
- 70. Amtshovedstad
- 71. Amtshovedstad
- 72. Amtshovedstad
- 73. Amtshovedstad
- 74. Amtshovedstad
- 75. Amtshovedstad
- 76. Amtshovedstad
- 77. Amtshovedstad
- 78. Amtshovedstad
- 79. Amtshovedstad
- 80. Amtshovedstad
- 81. Amtshovedstad
- 82. Amtshovedstad
- 83. Amtshovedstad
- 84. Amtshovedstad
- 85. Amtshovedstad
- 86. Amtshovedstad
- 87. Amtshovedstad
- 88. Amtshovedstad
- 89. Amtshovedstad
- 90. Amtshovedstad
- 91. Amtshovedstad
- 92. Amtshovedstad
- 93. Amtshovedstad
- 94. Amtshovedstad
- 95. Amtshovedstad
- 96. Amtshovedstad
- 97. Amtshovedstad
- 98. Amtshovedstad
- 99. Amtshovedstad
- 100. Amtshovedstad

1 : 100 000

- 1. Amtsgrense
- 2. Kommugrense
- 3. Amtshovedstad
- 4. Amtshovedstad
- 5. Amtshovedstad
- 6. Amtshovedstad
- 7. Amtshovedstad
- 8. Amtshovedstad
- 9. Amtshovedstad
- 10. Amtshovedstad
- 11. Amtshovedstad
- 12. Amtshovedstad
- 13. Amtshovedstad
- 14. Amtshovedstad
- 15. Amtshovedstad
- 16. Amtshovedstad
- 17. Amtshovedstad
- 18. Amtshovedstad
- 19. Amtshovedstad
- 20. Amtshovedstad
- 21. Amtshovedstad
- 22. Amtshovedstad
- 23. Amtshovedstad
- 24. Amtshovedstad
- 25. Amtshovedstad
- 26. Amtshovedstad
- 27. Amtshovedstad
- 28. Amtshovedstad
- 29. Amtshovedstad
- 30. Amtshovedstad
- 31. Amtshovedstad
- 32. Amtshovedstad
- 33. Amtshovedstad
- 34. Amtshovedstad
- 35. Amtshovedstad
- 36. Amtshovedstad
- 37. Amtshovedstad
- 38. Amtshovedstad
- 39. Amtshovedstad
- 40. Amtshovedstad
- 41. Amtshovedstad
- 42. Amtshovedstad
- 43. Amtshovedstad
- 44. Amtshovedstad
- 45. Amtshovedstad
- 46. Amtshovedstad
- 47. Amtshovedstad
- 48. Amtshovedstad
- 49. Amtshovedstad
- 50. Amtshovedstad
- 51. Amtshovedstad
- 52. Amtshovedstad
- 53. Amtshovedstad
- 54. Amtshovedstad
- 55. Amtshovedstad
- 56. Amtshovedstad
- 57. Amtshovedstad
- 58. Amtshovedstad
- 59. Amtshovedstad
- 60. Amtshovedstad
- 61. Amtshovedstad
- 62. Amtshovedstad
- 63. Amtshovedstad
- 64. Amtshovedstad
- 65. Amtshovedstad
- 66. Amtshovedstad
- 67. Amtshovedstad
- 68. Amtshovedstad
- 69. Amtshovedstad
- 70. Amtshovedstad
- 71. Amtshovedstad
- 72. Amtshovedstad
- 73. Amtshovedstad
- 74. Amtshovedstad
- 75. Amtshovedstad
- 76. Amtshovedstad
- 77. Amtshovedstad
- 78. Amtshovedstad
- 79. Amtshovedstad
- 80. Amtshovedstad
- 81. Amtshovedstad
- 82. Amtshovedstad
- 83. Amtshovedstad
- 84. Amtshovedstad
- 85. Amtshovedstad
- 86. Amtshovedstad
- 87. Amtshovedstad
- 88. Amtshovedstad
- 89. Amtshovedstad
- 90. Amtshovedstad
- 91. Amtshovedstad
- 92. Amtshovedstad
- 93. Amtshovedstad
- 94. Amtshovedstad
- 95. Amtshovedstad
- 96. Amtshovedstad
- 97. Amtshovedstad
- 98. Amtshovedstad
- 99. Amtshovedstad
- 100. Amtshovedstad

Til hele perioden 1881-1901 har jeg desuden benyttet “Håndbog i det nordslesvigske spørgsmåls historie”, hvor forhandlinger og taler i Rigs- og Landdag, vedrørende sønderjyske forhold, er gengivet i trykt form og oversat til dansk. Ligeledes er Flensborg Avis en ofte benyttet kilde igennem hele bogen. Her findes valgopråb, gengivelse af taler, mødereferater, beretninger fra Berlin, ledende artikler og biografisk materiale som involverer Gustav Johannsen. Problemet ved at bruge en dansk national avis er naturligvis, at artiklerne kan være tendentiøse og undertrykke kritik af den danske bevægelses indre forhold. Jens Jessen, der var redaktør ved Flensborg Avis fra 1882-1906 anlagde dog en åben og kritisk journalistisk linje. Da han samtidig ofte var uenig i den politiske linje, Gustav Johannsen og hans allierede lagde, blev der ikke lagt fingre imellem, og avisen giver dermed et godt indblik i de politiske modsætninger, der prægede den danske bevægelse i disse år.

<1 Historisk kort over Sønderjylland med danske stednavne. Her ses det, at Sønderjylland tidligere betegnede hele området fra Kongeåen til Ejderen. Foto: ADCB

Ungdomsbillede af Gustav Johannsen. Billedet er sandsynligvis fra starten af 1860'erne. Foto: ADCB